Persian Language and Iranian Dialects
11st Year, Vol. 1, No.21
Spring & Summer 2026
Research Article

DOI:10.22124/plid.2026.33732.1764
Received: 2026/05/29
Accepted: 2026/08/18

A Textual Review of *Sharafnāme-ye Bedlisi* in Comparison to Modern Standard Persian

Reza Amini[1]

Abstract

Sharafnāme-ye Bedlisi (completed in 1005 AH / 1596 CE) is the first major work primarily focused on the history of the Kurds. Like any significant historical text, it holds considerable linguistic and textual importance. Examining it offers valuable insights into the language in which it was written, the processes of linguistic change and formation during its period, and the broader social, economic, and political conditions of its time. This article reviews *Sharafnāme-ye Bedlisi* from this textual perspective. From a methodological perspective, this article is based on text analysis and description, analysis, and explanation of the corpus. The findings indicate that, from an orthographic standpoint, variations exist in the spelling of certain words. Moreover, the text contains numerous words and constructions that are no longer used in the standard Persian of Iran today. On the other hand, the degree of comprehensibility of the text for the modern Persian-speaking reader - alongside the author's own remarks about writing the book in a simple and accessible language - points to a broader movement of the Persian language toward simplification during the period in which this book was composed. This movement gradually purifies written Persian of complicated elements and obscurities, increasingly transforming it into an effective medium for scientific and public expression.

Keywords: *Sharafnāme-ye Bedlisi*, Persian writing, Persian prose, plain language, linguistic change

Extended Abstract

1. Introduction

Persian is among the few languages in the world that has preserved texts from various historical periods. These texts possess considerable historical value, for even when they were not composed with the explicit purpose of recording or reporting historical events, they nonetheless contain numerous indications regarding the time and place of their composition. From a literary standpoint,

1. Associate Professor in Linguistics, Research Institute for Cultural Heritage and Tourism, Tehran, Iran (r.amini@richt.ac.ir)

these texts are equally significant, both because their language frequently exhibits literary qualities and because many of them incorporate poetic fragments and verses that are sometimes unattested in any other source. One such text is *Sharafnāme-ye Bedlisi*, composed in 1005 AH (during the Safavid period) by Sharaf Khān ibn Shams al-Din Bedlisi, the Kurdish emir of the city of Bedlis in present-day eastern Turkey. This work is the first known history of the Kurdish emirs and prominent Kurdish dynasties. Given that more than four hundred and fifty years have elapsed since the book's composition, the present article seeks to address two questions through a textual examination of *Sharafnāme*:

A. "From a textual perspective, what are the characteristic features of *Sharafnāme*?"

B. "What do the distinctive features of texts such as *Sharafnāme* reveal about the evolution of the Persian language over the past five centuries?"

2. Theoretical Framework

In linguistics, meaning is primarily investigated within two domains: "semantics" and "historical/ diachronic linguistics". In the former domain, inquiries concern the nature of "meaning" itself - how it relates to thought and to both real and unreal worlds, the essence of morphemes meaning and its relationship to their "base" meaning, and the status of meaning at the sentential and supra-sentential levels, among other questions. Research conducted within the framework of "semantics" often possesses a diachronic dimension as well, which facilitates a multifaceted and more profound explication of the subject under investigation. In "historical/ diachronic linguistics", as the term suggests, scholarly attention is directed toward the status and evolution of phonetic-phonological, lexical, structural, semantic, and typological features of languages, as well as the interrelations among languages and their writing systems. In research of the type undertaken in the present article, the researcher requires competence in both of the aforementioned domains in order to adequately explicate the subject matter.

3. Methodology

Like many other significant Persian texts, *Sharafnāme-ye Bedlisi* exists in several known versions. The edition utilized in the present study is the one published in Saint Petersburg by Vladimir Vélyaminov Zernov in 1862 AD, subsequently reprinted in Iran by Asatir Publications. *Sharafnāme-ye Bedlisi* was composed by Sharaf Khan in two volumes. For the purpose of writing this article, both volumes were carefully read; pertinent data were extracted, examined, and discussed; and conclusions were drawn in alignment with the objectives of the study. Accordingly, the present article is grounded in textual analysis, employing description, analysis, and explanation.

4. Results & Discussion

The textual analysis of *Sharafnāme-ye Bedlisi* conducted in the present article reveals lexical, structural, and spelling differences between the prose of this work and contemporary written standard Persian of Iran. Specifically, a considerable number of lexical items employed in this book are no longer used in today's Iranian standard Persian. From an spelling standpoint, a significant portion of the vocabulary in *Sharafnāme-ye Bedlisi* exhibits spellings that diverge from their current forms. Furthermore, certain syntactic structures are attested in this work that are not utilized in modern standard Persian of Iran. Such discrepancies may be attributed either to the author's occasional predilection for ornate complex prose - a feature commonly observed in many historical Persian texts - or they may stem from internal linguistic changes that have taken place in Persian prose over the course of the past centuries.

5. Conclusions and Suggestions

The textual analysis of *Sharafnāme-ye Bedlisi* reveals that certain words, idioms and expressions are employed in this work with meanings entirely different from those they bear in contemporary standard Persian of Iran. In the case of some lexical items, phenomena such as semantic change, semantic narrowing, or change of lexical category are observable. Likewise, the book contains expressions and idioms pertaining to the affairs and social customs of the Iranian people, some of which may no longer be current in today's standard Persian of Iran, yet have continued to be used in other Iranian languages. Investigating the reasons for the continued currency of such expressions and idioms in these languages would necessitate anthropological and sociological inquiry. As a final observation, it may be asserted that research of this nature, apart from contributing to a more nuanced understanding of significant texts such as *Sharafnāme-ye Bedlisi*, resolving their ambiguous points, and laying the groundwork for their comprehensive critical edition, also furnishes us with documented and tangible evidence regarding the process of linguistic change in Persian over the past centuries. Furthermore, it underscores the importance of consulting local histories and other Iranian languages in order to attain a more profound comprehension of the Persian language.

Select Bibliography

Bedlisi, Sharaf Khan ibn Shams-al-din. *Sharafname The Comprehensive History of Kurdistan*, Vladimir Vélyaminov Zernov (ed.), Tehran: Asatir Publications, 2022. [in Persian]

Campbell, Lyle. *Historical Linguistics, An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.

Göksel, Aslı, Celia Kerslake. *Turkish A Comprehensive Grammar*, London: Routledge, 2005.

Mo'in, Mohamad. *Farhang-e Farsi*, Vol. 2, Tehran: Amirkabir Publications. 1980.

Najafi, Abolhasan. *GHALAT NANEVISIM FARHANG-E DOSHVARIHAY-E ZABAN-E FARSI*, 17th printing, Tehran: Iran University Press, 2012. [in Persian]

Oranski, Iosef M. *Iranian Languages*, translated into Persian by Ali Ashraf Sadeghi, Tehran: Sokhan Publication. 2007. [in Persian]

Pezeshk, Manuchehr. Belisi, Sharaf Khan, *The Centre for Iranian & Islamic Studies, The Centre for the Great Islamic Encyclopedia*, 2020: https://B2n.ir/ue2135 . [in Persian]

Rigi, Ahmad. *An Introduction to Taftan's Folklore*, M. A dissertation, Sabzevar: Hakim Sabzevari University. 2010. [in Persian]

Saeed, John I. *Semantics*, second edition, Oxford: Blackwell Publishing. 2003.

How to cite:
Amini R. A Textual Review of *Sharafnāme-ye Bedlisi* in Comparison to Modern Standard Persian. Zaban Farsi va Guyeshhay Irani. 2026; 1(21): 133-156. DOI:10.22124/plid.2026.33732.1764

Copyright:
Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org/licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

مقالهٔ پژوهشی

نشریهٔ علمی زبان فارسی و گویش‌های ایرانی

سال (دوره) یازدهم، شمارهٔ اول، بهار و تابستان ۱۴۰۵، شماره پیاپی ۲۱

DOI:10.22124/plid.2026.33732.1764

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۰۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۷
صفحات: ۱۵۶-۱۳۳

بررسی متنی *شرف‌نامهٔ بِدلیسی* در مقایسه با فارسی معیار امروز ایران

رضا امینی[۱]

چکیده

شرف‌نامهٔ بِدلیسی نخستین کتاب با موضوع اصلی کُردها - همانند هر متن معتبر دیگری - از دید زبانی و متنی اهمیت ویژه‌ای دارد و با بررسی آن می‌توان به آگاهی‌های آموزنده‌ای دربارهٔ زبان نگارش آن، سیر تحول و تکوین آن و همچنین شرایط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی زمان نوشتن متن دست یافت. در این مقاله، *شرف‌نامهٔ بِدلیسی* از این دید بررسی شده‌است. از دید روش، این مقاله بر متن‌کاوی و توصیف، تحلیل و تبیینِ پیکره‌بنیاد استوار است. یافته‌های مقاله گویای آن است که از دید نگارشی تنوع‌هایی در نگارش برخی واژه‌ها وجود دارد. همچنین، واژه‌های بسیار و ساخت‌هایی در متن وجود دارد که در فارسی معیار امروز کاربرد ندارد. از سوی دیگر، فهم‌پذیری بیشینهٔ متن برای خوانندهٔ فارسی‌زبان امروزی و اشاره‌هایی که صاحب *شرف‌نامه* دربارهٔ ساده نوشتن کتاب کرده، گواه حرکت زبان فارسی در مسیر ساده شدن در دورهٔ نگارش کتاب است؛ حرکتی که رفته‌رفته، زبان نگارش فارسی را از پیچیده‌نویسی‌ها و مغلق‌گویی‌ها می‌پیراید و آن را بیش‌تر به ابزار بیان علمی و عمومی تبدیل می‌کند.

واژگان کلیدی: *شرف‌نامهٔ بِدلیسی*، نگارش فارسی، نثر فارسی، ساده‌نویسی، دگرگونی زبان.

۱- دانشیار زبان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران

r.amini@richt.ac.ir

۱- مقدمه

زبان فارسی از کم‌شمار زبان‌های دنیاست که از دوره‌های مختلف آن متن به جـای مانده‌اسـت. این متن‌ها ارزش تاریخی بالایی دارند، چه این‌که اگر برای ثبت رویدادهای تاریخی یـا گـزارش آن‌ها هم نگاشته نشده باشند، دربردارندهٔ نکته‌های بسیاری دربارهٔ زمان و مکـان نگـارش خـود هستند. از دید ادبی نیز این متن‌ها ارزشمند هستند، هم ازاین‌رو کـه زبـان آنهـا در بسـیاری از موارد ویژگی‌های ادبی دارد و هم ازآن‌رو که بسیاری از آنها دربردارنـدهٔ پـاره‌گفتارهـای ادبـی و شعرهایی هستند که گاه در هیچ منبع دیگری دیده نمی‌شوند. افزون‌براین، متن‌های دوره‌هـای گوناگون زبان فارسی در شناخت تحول این زبان، دیگر زبان‌های ایرانی[۱]، و همچنین زبان‌های ناایرانی که زبان فارسی در درازای تاریخ با آن‌ها در برخورد بوده‌است نیـز کارآمـد هسـتند. بـه همین سان، این متن‌ها گنجینهٔ قابل اتکای مطالعهٔ سامانه‌های نگارشی هستند کـه در نوشـتن زبان فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی به‌کار گرفته شده‌اند.

برپایهٔ آن‌چه گفته شد، در این مقاله، در پِی بررسی متنی *شرف‌نامهٔ بِدلیسـی* (زیـن‌پَـس *شرف‌نامـه*) هسـتیم کـه در ۱۰۰۵ هجـری قمـری - دورهٔ صـفویه - بـه قلـم شـرف‌خـان‌بـن شمس‌الدین بِدلیسی[۲]، امیر کُردِ شهر «بِدلیس» در خاور ترکیـهٔ امـروزی، نوشـته شده‌اسـت. اَمیری این شهر، در خاندان شرف‌خان موروثی بوده‌است. کتابی که او با نام *شـرف‌نامـه* نوشـته، نخستین کتاب در تاریخ امیران و خانواده‌های نام‌دار کُرد است. آن‌چنان که شرف‌خان خـود در *شرف‌نامه* گفته، پدر شرف‌خان مدت‌ها در ایران زنـدگی کـرده و خـود شـرف‌خـان هـم زاده و بزرگ‌شدهٔ ایران بوده‌است. با این همه، بـه‌ترتیبـی کـه بـاز چگـونگی‌اش در *شـرف‌نامـه* آمـده، شرف‌خان به عثمانی می‌رود، امیری شهر بِدلیس به او داده می‌شود و همان‌جا هم آن کتـاب را می‌نویسد (بدلیسـی، ۱۴۰۲). نظربه این‌که از نوشتن این کتـاب، حـدود چهارصـد و پنجـاه سـال گذشته‌است، این مقاله برای پاسخ گفتن به دو پرسش نوشته شده‌است،

الف. «از دید متنی، *شرف‌نامه* چه ویژگی‌های ممیزی دارد؟»

ب. «ویژگی‌های ممیز متن‌هایی همچون *شرف‌نامه* بیانگر چه چیزی دربارهٔ دگرگـونی در زبـان فارسی (فارسی معیار کنونی ایران) از حدود پنج سدهٔ پیش بدین سوست؟»

شرف‌نامه، مانند بسیاری از دیگر متن‌های مهم زبان فارسی نسخه‌های شناخته‌شدهٔ چنـدی دارد. نسخه‌ای که در این پژوهش از آن بهره گرفته شده، آنی است که «باهتمـام اقـل عبـاد»،

«ولادیمیر ملقّب به ویلیامینوف زرنوف[1]» در «۱۸۶۲ عیسوی»، «مطابق سنهٔ ۱۲۷۶ هجری»، در «پطربورغ» منتشر شده و در ایران هم «انتشارات اساطیر» چاپ کرده‌است. *شرف‌نامه* را شرف‌خان در دو جلدِ «اوّل» و «دویم» نوشته‌است. برای نگارش این مقاله هر دو جلد کتاب خوانده، داده‌های مقتضی از آن استخراج، بررسی و بحث شده و با توجه به هدف مقاله نتیجه‌هایی به دست داده شده‌است. ازاین‌رو، از دید روش، این مقاله بر متن‌کاوی و توصیف و تحلیل و تبیینِ پیکره‌بنیاد استوار است. در این پژوهش، هر جا داده‌ای از *شرف‌نامه* نقل شده، در درون دو کمان صفحهٔ آن آمده و پس از آن چنانچه واژهٔ «یک» آمده باشد یعنی آن صفحه مربوط به جلد نخست کتاب، و اگر واژهٔ «دو» آمده باشد یعنی آن صفحه مربوط به جلد دوم کتاب است. هر جا خطی بر زیر پاره‌گفتاری کشیده شده، برای نشان دادن بخش یا نمونهٔ موردنظر است.

۲- چارچوب مفهومی پژوهش

زبان انسان همواره در حال دگرگونی است. «معنا[2]» هم که زبانِ ابزار بیان یا تولید آن است، سرشتی نامتعین[3] و دگرگون‌شونده دارد؛ ازاین‌رو، دربارهٔ چیستی آن در فلسفه، منطق و زبان‌شناسی بحث‌های درازدامنی وجود دارد. در زبان‌شناسی، معنا به‌طورخاص، در دو قلمرو «معناشناسی[4]» و «زبان‌شناسی تاریخی[5]/ درزمانی[6]» بررسی می‌شود. در قلمرو نخست، این‌که خود «معنا» چیست، پیوند آن با اندیشه و جهان واقع و ناواقع چگونه است، این‌که معنای تک‌واژها[7] چه سرشتی دارند و چگونه با معنای «پایه[8]» خود پیوند می‌یابند، این‌که معنا در سطح جمله و فراتر از جمله چه وضعیتی دارد و جز آن بررسی می‌شود (Saeed, 2003). پژوهش‌هایی که در چارچوب «معناشناسی» به زبان نظر می‌کنند، در بسیاری از موردها، یک سویهٔ مکمل «دَرزمانی[9]» نیز دارند که امکان تبیین چندسویه و ژرف‌تر موضوع را فراهم می‌آورند.

1. Vladimir Vélyaminov Zernov
2. meaning
3. indeterminate
4. semantics
5. historical linguistics
6. historical linguistics
7. morphemes
8. base
9. diachronic

در «زبان‌شناسی تاریخی/ درزمانی»، همان‌گونه که از نام آن برمی‌آید، وضعیت و دگرگونی‌های آوایی-واجی[1]، واژگانی[2]، ساختی[3]، معنایی[4]، و رده‌شناختی[5] زبان، پیوندهای زبان‌ها با یکدیگر و سامانه‌های نوشتار آن‌ها بررسی می‌شود (Campbell, 2013). دگرگونی‌های تاریخی زبان‌ها می‌تواند «درونی[6]»، یا به سخن دیگر، برآمده از دگرگونیِ زمانمندِ یک زبان برپایهٔ پویایی‌ها و سازِکارهای خود آن باشد، یا «بیرونی[7]» باشد و پیامد اثرگذاری عامل‌های زبانی و نازبانیِ بیرون از آن.

در پژوهش‌هایی از گونهٔ پژوهش کنونی که در آن متنی مربوط به گذشتهٔ به‌نسبت دورِ زبانی خاص، بررسی می‌شود، برای تبیین موضوع‌ها، پژوهشگر نیازمند دانشِ هر دو قلمرو یادشده و بهره‌گیری از اصطلاح‌ها و تعریف‌های آن‌هاست. ازاین‌رو، هرگاه برای نمونه، در تحلیل‌های پیش‌رو از اصطلاح «پاره‌گفتار» بهره گرفته شده، منظور «هر تکهٔ [بزرگ یا کوچکی] از زبان گفتاری (یا نوشتاری) است» که تعریفی است برآمده از قلمرو معناشناسی (نک. سعید، همان)؛ و هرگاه از دگرگونی زبان سخن گفته می‌شود منظور می‌تواند «تحدید معنایی[8]»[3] باشد، یا «گسترش معنایی[9]»[4]، یا «بازتحلیل[10]»، و ... که بیشتر در قلمرو زبان‌شناسی درزمانی با آن‌ها روبه‌رو می‌شویم (Campbell, ibid).

۳- پیشینهٔ پژوهش

تا آن‌جا که نگارنده می‌داند، تا کنون، پژوهش‌هایی در زبان‌های فارسی، کُردی، انگلیسی و فرانسه دربارهٔ *شرف‌نامه* انجام شده‌است. برخی از این پژوهش‌ها دربارهٔ نسخه‌شناسی این کتاب بوده‌است. از آن میان، سلطانی (1998) می‌گوید او ۱۸ نسخهٔ مختلف از *شرف‌نامه* را در کتاب‌خانه‌های انگلیس و فرانسه و ۲۱ نسخهٔ دیگر را هم در جاهای دیگر اروپا و خاورمیانه یافته‌است. او گفته‌است که در «کتاب‌خانهٔ بریتانیا[11]» به‌تنهایی شش نسخهٔ فارسی و سه نسخهٔ ترکی از *شرف‌نامه* وجود دارد؛ و گفته که نسخه‌های دیگری از این کتاب، ازجمله نسخهٔ

1. phonetic-phonological
2. lexical
3. structural
4. semantic change
5. typological
6. internal
7. external
8. semantic narrowing
9. widening/ generalization/ extension/ broadening
10. reanalysis
11. British library

اصلی نوشتهٔ خود نویسنده که دربردارندهٔ بیست مینیاتور رنگی است، در «کتاب‌خانهٔ بُدلین دانشگاه آکسفورد[1]» نگهداری می‌شود. به نوشتهٔ سلطانی، نسخهٔ دیگری از *شرف‌نامه* هم در «کتاب‌خانهٔ دانشگاه کمبریج[2]» بریتانیا نگهداری می‌شود. در بیرون از بریتانیا نیز او به وجود دو نسخهٔ فارسی و یک ترجمهٔ ترکی از *شرف‌نامه* در «کتاب‌خانهٔ عمومی[3]» پاریس و دست‌کم سه نسخهٔ فارسی و یک رونوشت کردی از آن در «موزهٔ دانشگاهی آسیایی[4]» در سنت‌پترزبورگ روسیه اشاره کرده‌است. به این‌ها باید سه نسخه در «دانشگاه وین[5]» و سه نسخه در تهران را افزود که در «کتاب‌خانهٔ سلطنتی سابق[6]»، «کتاب‌خانهٔ مجلس» و «کتاب‌خانهٔ ملک» نگهداری می‌شوند. برپایهٔ بررسی‌های سلطانی، نسخه‌هایی از *شرف‌نامه* در هند، ارمنستان، ایتالیا، کانادا، گرجستان، مصر، ترکیه و سوریه نیز وجود دارد. با توجه به اهمیتی که هر یک از این نسخه‌ها می‌تواند داشته باشد، جای داشت که سلطانی بر ضرورت انجام پژوهش دربارهٔ آنها تأکید می‌کرد.

سلطانی به ترجمهٔ *شرف‌نامه* به زبان‌های دیگر هم پرداخته‌است. این بخش از پژوهش او درخور توجه ویژه است. به گفتهٔ او نخستین ترجمه‌های شرف‌نامه به ترکی - زبان رسمی دولت عثمانی - بوده و نخستین ترجمه‌های این کتاب به زبان‌های اروپایی نیز در سدهٔ نوزدهم میلادی انجام شده‌است. نخستین ترجمهٔ شرف‌نامه به کُردی کُرمانجی در ۱۸۵۸، به قلم محمود بایزیدی، انجام گرفته که بعدها در ۱۹۸۶ در مسکو منتشر شده‌است. نخستین ترجمهٔ *شرف‌نامه* به عربی هم در ۱۹۵۳ بوده‌است. ازآن‌جاکه ترجمه‌های ترکی پیشین *شرف‌نامه* به «ترکی کهنهٔ عثمانی[7]» انجام شده بود، این کتاب در ۱۹۷۱، به قلم اِم. اِی. بُوز-ارسلان[8]، به ترکی نو[9] و خط لاتین برگردانده شد. عبدالرحمان شرف‌کندی (هژار) هم در ۱۹۷۲ *شرف‌نامه* را به کردی سورانی برگرداند که در نجف و سپس در ۱۹۸۰ در تهران منتشر شد. موضوع شایستهٔ توجه دیگری که سلطانی بدان پرداخته، پیوست‌هایی است که به‌عنوان «ذیل» به قلم

1. the Bodleian Library of Oxford University
2. Cambridge University
3. the Biblioteque Nationale
4. the Academic Asiatic Museum
5. the University of Wien
6. The old Royal Library
7. old Ottoman Turkish
8. M. A. Boz-Arsalan
9. Modern Turkish

کاتبان حاکمان مختلف کُرد به نسخه‌هایی که در اختیارشان بوده افـزوده شده‌اسـت. هـدف از افزودن این پیوست‌ها، افزودن تاریخ خاندان موردنظر به کتاب، از زمان نگـارش *شـرف‌نامـه* بـه بعد بوده‌است. سلطانی اشاره کرده، تاآن‌جاکه او می‌داند، دست‌کم یازده نمونه از این پیوست‌هـا به امروز رسیده‌است. این پیوست‌ها که در جاهای مختلف کردستان نوشته شـده‌انـد دو تـا بـه ترکی، یکی به کردی و بقیه به فارسی هستند. بررسی تطبیقی این پیوسـت‌هـا، از دیـد زبـانی می‌تواند آموزنده باشد. این امر که چرا بیشینهٔ آن‌هـا بـه فارسـی نوشـته شـده‌انـد نیـز از دیـد شناخت جایگاه تاریخی و علمی و فرهنگی زبان فارسی درخور درنگ است.

آقامجیـدی و همکـاران (۱۴۰۱) بـه «سـبک‌شناسـی سـاختاری و محتـوایی» *شـرف‌نامـه* پرداخته‌اند و در سه سطح «زبانی، ادبی و فکری - محتوایی» به این کتـاب نظـر کـرده‌انـد. در بررسی ادبی *شرف‌نامه*، آن‌ها، با استناد به اندیشه‌هـای یاکوبسـن و بـارت دربـارهٔ نثـر علمـی و ادبی، گفته‌اند که «... اگرچه شرفنامه، در جایگـاه کتـاب تـاریخ، [متنـی] علمـی اسـت و از آن انتظار نثر سادهٔ علمی داریم، به سـنت پیشـینیان و همعصـران متنـی هنـری و آراسـته دارد» (همان: ۲۵۸). «در سـطح فکـری» نیـز ایـن پژوهشـگران، بـه جبرگرایـی شـرف‌خـان، پـذیرش «سلطان» به‌عنوان «سایهٔ پروردگار بر زمین»، محکوم بودن همـه چیـز بـه «نـابودی و فنـا» و «دوگانگی مذهبی - نژادی» او توجه کـرده‌انـد. پـژوهش آقامجیـدی و همکـاران، بـه‌ویـژه در شناخت ویژگی‌های ادبی *شرف‌نامه*، درخور خواندن است. پژوهش دیگری کـه بـه سـویه‌هـای ادبی *شرف‌نامه* پرداخته کار محمدی و پارسا (۱۴۰۰) است. آن‌ها در پی «معرفی مآخـذ فارسـی کتاب شرفنامه بدلیسی» برآمده و به این نتیجه رسیده‌اند که صاحب شرف‌نامـه از دیـوان‌هـا و اشعار ۴۴ شاعر بهره گرفته که این جدای از «منابع تاریخیِ فارسی، عربی و ترکی مورد اسـتناد مؤلف» است. بهره‌گیری از این همه منبع، در نوشتن *شرف‌نامه*، به باور محمدی و پارسـا، گـواه «کثرت اطلاع و پرمایگی» نویسندهٔ آن است.

دربارهٔ شرف‌نامه پژوهش‌های دیگری نیز انجام شده‌است که پیونـد مسـتقیمی بـا موضـوع پژوهش کنونی ندارد و ازاین‌رو به نام بردن از آن‌ها بسنده می‌کنـیم: حـاتم و همکـاران (۱۳۹۵) که «نگاره‌های شرفنامهٔ امیر شـرفخان بدلیسـی (شـرفنامهٔ بودلیـان)» را «معرفـی و مطالعـه» کرده‌اند؛ و محمدی و فیضی (۱۳۹۹) که «رویکرد تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری» صاحب *شـرف‌نامـه* را بررسی کرده‌اند.

با مرور پیشینهٔ پژوهش درمی‌یابیم که تا کنون پژوهشی با اهداف و پرسش‌های پژوهش کنونی دربارهٔ *شرف‌نامهٔ بدلیسی* انجام نشده‌است. به سخن دیگر، دست‌کم تا جایی که نگارنده بررسی کرده و می‌داند، در میان پژوهش‌های گذشته، پژوهشی دیده نمی‌شود که با بررسی نوشتار *شرف‌نامهٔ بِدلیسی* - با رویکردی زبان‌شناسانه - در پی شناخت ویژگی‌های متنی این کتاب برآمده باشد تا نشان دهد که چه دگرگونی‌هایی در نوشتار فارسی از حدود چهارصد و پنجاه سالِ پیش بدین سو روی داده‌است. ازاین‌رو، پژوهش کنونی می‌تواند گامی باشد در پر کردن این خلاء پژوهشی و شناخت بیشتر *شرف‌نامهٔ بِدلیسی* به‌عنوان یکی از متن‌های مهم زبان فارسی و مهم‌ترین کتاب تاریخی تیرهٔ ایرانی کُرد.

۴- بررسی متنی *شرف‌نامه*

در «جلد اوّل» *شرف‌نامه*، «مقدمه» کتاب آمده‌است؛ و در پی آن، در چهار «صحیفه»، «انساب طوایف اکراد» و «اطوار ایشان»، «ولات» و «عظمای» «کردستان که علم سلطنت برافراشته» یا «استقلالا دعوی سلطنت و ارادهٔ عروج نکرده‌اند امّا در بعضی اوقات خطبه و سکه بنام خود نموده‌اند»، «سایر امرا و حکام کردستان»، و «حکام بدلیس که آبا و اجداد مسود این اوراق‌اند» شرح داده شده‌است. «صحیفهٔ اول» و «صحیفهٔ دویم» دربردارندهٔ پنج «فصل» هستند؛ و «صحیفهٔ سیم» دربردارندهٔ سه «فرقه» که آن‌ها هم به‌ترتیب نُه فصل، یازده فصل و چهار «شعبه» دارند (برخی فصل‌های این صحیفه نیز به چند «شعبه» بخش‌بندی شده‌اند). «صحیفهٔ چهارم» هم یک «فاتحه» دارد و چهار «سطر». «سطر سیم» این «صحیفه» چهار «فصل» و «سطر چهارم» آن سه «وجه» دارد. این «صحیفه»، با یک «ذیل»، با عنوانِ «در بیان احوال فقیر شکسته بال از زمان تولد تا حال که تاریخ هجری در سنه خمس و الفست» پایان پذیرفته‌است. در «جلد دویم» که «خاتمه» کتاب یا «تکمله‌ای» بر آن است، «احوال سلاطین حشمت‌آیین آل عثمان و پادشاهان ایران و توران که معاصر ایشان بوده‌اند» بیان شده‌است. این کتاب، در کل، زبانش روشن است و سرآغاز آن، همانند بسیاری دیگر از متن‌های کهن زبان و ادب فارسی است:

> افتتاح سخن حمد و ثنای پادشاهی باید که ثنای ستایش از ضمیر منیر چون خورشید جهان‌کیر تا مدارج سپهر برین برآید و اختتام کلام شکر و سپاس مالک‌الملکی شاید که انتهای اعتلایش از سکنهٔ سینه تا معارج سعود صعود نماید. الحمد لله فی الاولی و الآخره سلطانی که از صدای خطبهٔ و جعلناکم خلائف فی الارض اعزاز و احترام بنی‌آدم را در نُه پایهٔ

کرسی عرض بادا رسانید ... توانایی که لوای رفعت سلاطین شوکت‌آیین بشر را در دارالسلطنهٔ و رفعناه مکانا علیا مرتفع ساخت قادری که رایت اقتدار خواقین کامکار را در امصار و اقطار عالم باوج فرمان‌دهی و کشورستانی برافراخت ذوالجلالی که قدم فرقدان‌سای خوانین معدلت‌کزین را بر سریر سلطنت و فضلناهم علی کثیر ممن خلقنا بقانون عدالت قاعدهٔ جلوس ارزانی فرمود ... و بر حسب مشییت کاملهاش گروهی را در میانهٔ عشایر و قبایل بخلعت فاخرهٔ و جعلناکم شعوبا و قبایل ممتاز ساخته بمنصب جلیل‌القدر امارت رسانید ... نظم ای خاص تو منصب شاهنشاهی * موجود به حکم تو ز مه تا ماهی [/] چون هست ترا از همه کس آکاهی * شاهی تو کرم کنی بهر کس خواهی ... (۳-۲یک).

همان‌گونه که در پاره‌گفتار بالا می‌بینیم، *شرف‌نامه* با «حمد و ثنای» خداوند آغاز شده که مقام «سلاطین» و «خواقین» و «خوانین» و کسانی که «بمنصب جلیل‌القدر امارت» ممتاز شده‌اند از اوست. در سراسر کتاب، شرف‌خان همین زبان را دربارهٔ دارندگان مقام به‌کار می‌برد. در این متن نیز، همانند دیگر متن‌های مشابه، کاربرد آرایه‌های سخن، آیه، حدیث و شعر آشکار است. همان‌گونه که در واژه‌هایی همچون «جهان کیر» و «معدلت کزین» در پاره‌گفتار بالا دیده می‌شود، در *شرف‌نامه*، «گ» بدون سرکش و همانند «ک» نوشته می‌شود که همین ممکن است دشواری‌ها یا ابهام‌هایی را در خوانش برخی واژه‌ها بیافریند.

شماری از واژه‌های این کتاب نیز املایی متفاوت از املای امروزی خود دارند (نک جدول ۱). این تفاوت‌ها می‌تواند برآمده از عامل‌های گوناگونی باشد ازجمله ثبت تلفظ محلی واژه‌ها (سولان = سبلان)، آوردن حرفی برای نمایاندن «واکه‌ای کوتاه[1]» که به‌طورمعمول در نوشتار فارسی نشان داده نمی‌شود («ه» در برادرزاده‌کان = برادرزادگان)، ثبت صورت کهن‌تر یا گویشی واژه‌ها (سِیُم = سوم)، و ثبت تلفظ واژه‌ها برپایهٔ تلفظ آن‌ها در زبان‌هایی همچون ترکی که شرف‌خان در زندگی و کار خود با آن‌ها سر و کار داشته‌است (کومک = کُمَک).

جدول ۱- برخی نمونه‌های تفاوت املایی واژه‌های *شرف‌نامه* با نگارش امروزی آن‌ها

شرف‌نامه	*نگارش امروز*	*شرف‌نامه*	*نگارش امروز*	*شرف‌نامه*	*نگارش امروز*	*شرف‌نامه*	*نگارش امروز*
کوچسفهان (۲۳۵دو)	کوچصفهان	بنابرین (۲۴۳دو)	بنابراین	کلاره دشت (۲۳۶دو)	کلاردشت	خمنه (۲۸۳دو)	خامنه
اوزبک (۲۹۲دو)	ازبک	دوچار (۱۹۲دو)	دچار	فشایّوبه[6] (۹۷دو)	فشافویه	استنبول (۱۷۹دو)	استانبول
برادرزاده‌کان	برادرزادگان	آذربیجان	آذربایجان	ازوقه	آذوقه/ آذوقه	خوردسال	خُردسال

1. short vowel

(۲۱۴یک)		(۲۶۱یک)		(۱۲۰یک)		(۱۳۰یک)	
خورد (۱۵۹یک)	خُرد	دویم (۱۷۴یک)	دُوُم	سیم (۱۷۴یک)	سِوُم	کتخدا[۷] (۱۸۷یک)	کدخدا
پدرود کردن[۸] (۱۹۳یک)	بدرود گفتن/ درگذشتن	چنکل[۹] (۲۱۴یک)	جنگل	زنده‌کانی (۲۹۰یک)	زندگانی	اوردو[۱۰] (۳۰۵یک)	اُردو
بنده‌کان (۳۱۹یک)	بندگان	بنده‌کی (۲۲۳دو)	بندگی	درب[۱۱] (۳۴۹یک)	دَر/ باب	قره صو[۱۲] (۳۵۴یک)	قره سو
اوتاق[۱۳] (۴۰۵یک)	اتاق	طوب/ توب[۱۴]	توپ	کومک[۱۵] (۲۱۰دو)	کُمَک	سلاح شوری (۴۵۰یک)	سلحشوری
سیاره‌کان (۳۰۶دو)	سیارگان	ادرنه وی[۱۶] (۱۰۵دو)؛	ادرنه‌ای	سولان[۱۷]	سبلان	طوب[۱۸] (۳۴۱یک)	توپ
مسافه (۲۰۱دو)	مسافت	جهه (۴۸یک)	جهت	کلیبولی (۵۳دو)	گالیپولی	پیاده‌کان (۳۰۶دو)	پیادگان

دستهٔ بزرگی از واژه‌های *شرف‌نامه* نیز در نثر فارسی امروز معمول نیستند (نک. جدول ۲). بسیاری از این واژه‌ها پیچیده یا عربی[۱۹] هستند و شاید ازآن‌رو در فارسیِ نوشتاری امروز کاربرد ندارند که در پی دگرگونی‌های سیاسی و اجتماعی در ایران نثر فارسی نیز در چند سدهٔ پس از نگارش *شرف‌نامه* به ساده‌گویی و فارسی‌نویسیِ بیشتر گراییده‌است. برخی از آن‌ها هم همچون «کازرکاه» (گازرگاه) در شمار واژه‌های فارسی کهنه‌شده‌ای است که در فارسی امروز کاربرد ندارند، مگر به‌عنوان جای‌نام.

جدول ۲- شماری از واژه‌ها/ ترکیب‌های واژگانی نارایج *شرف‌نامه* در فارسی معیار نوشتاری امروز

شرف‌نامه	فارسی‌امروز	شرف‌نامه	فارسی‌امروز	شرف‌نامه	فارسی‌امروز	شرف‌نامه	فارسی‌امروز
وجع (۱۲یک)	درد	برایا (۲۷یک)	آفریدگان	اعتساف (۳۱یک)	بیداد	وتیره (۴۴یک)	راه/ روش
صوب (۴۸یک)	سمت/ سو	نجاح (۵۱یک	کامیابی	مواسا (۵۲یک)	یاریگری	کربت (۵۵یک)	حزن/ اندوه
مستمال (۵۸یک)	راضی‌کرده	جیده (۵۸یک)	خوب/ نیکو	عنق (۵۸یک)	گردن	اصغا نمودن (۵۹یک)	با جان و دل شنیدن
سور (۶۵یک)	حصار	عید اضحی (۶۴یک)	عید قربان	محفه (۷۷یک)	کجاوه	غلاظ (۶۷یک)	محکم/ استوار
طاحونه (۴۳۷یک)	آسیاب	«جودت» (۷۰یک)	خوب بودن	«استمالت» (۷۴یک)	نوازش	«عمیم» (۷۴یک)	فراگیرنده
نباهت (۷۴یک)	خوش‌نامی	«ایزار» (۷۶یک)	شلوار/ زیرجامعه	قرقشه (۹۲یک)	مجادله/ خصومت	مستهام (۳۵۰یک)	سرگشته

للهٔ[۳۰] (۱۸۱یک)	مربی/ آموزگار	مجبول کشتن (۱۶یک)	آفریده شدن	مطارحه (۱۱۲یک)	سخن گفتن	موفور (۱۳۰یک)	زیاد/ فراوان
فزع (۱۳۶یک)	بی‌تابی	مخذول (۲۰۲یک)	خوار/ سرافکنده	مطعون (۳۰۰یک)	طاعون‌گرفته	مسرع (۲۰۸یک)	مرد شتابنده
متجنده (۲۲۲یک)	لشگریان	سنور[۳۱] (۲۴۱یک)	قلمرو/ سرزمین	صیت (۴۲۵یک)	آوازه	قنطرات (۳۶۶یک)	بناهای بزرگ
قفتان (۴۲۷یک)	خلعت و تشریف ویژه	مستمال (۴۱۴یک)	راضی	محافظه (۱۶۷دو)	ولایت/ استان	ملصوق[۳۲] (۲۳۰دو)	مکان دادن آب به مردم
صنادید[۳۳] (۳۸دو)	بزرگان	ضیق النفس[۳۴] (۷۴دو)	تنگی نفس	چاشت (۱۱۰دو)	ناهار	محبس خانه (۱۰۲دو)	زندان
کازرگاه (۱۳۷دو)	رخت‌شویی	شادروان (۹۱یک)	سراپرده	کریاس (۲۲۵یک)	دربار/ درگاه		

در *شرف‌نامه*، همچنین واژه‌ها یا اصطلاحاتی به‌کار رفته که گرچه هنوز در فارسی معیار کنونی رایج هستند، اما برای بیان مفهومی که در *شرف‌نامه* داشته‌اند، از واژه یا اصطلاح دیگری نیز بهره گرفته می‌شود: «سنت به جای آوردن» که امروزه به جای آن واژهٔ «ختنه کردن» به‌کار می‌رود:

فی سنه احدی عشر و ثمانمایه درین سال میرزا شاهرخ بر مقتضای سنت نبوی علیه السلام فرمود که فرزندان ... میرزا بایستقر و میرزا محمد چوکی را سنت موکد و قاعدهٔ ممهد بجای آورند. (۷۸دو)

واژهٔ «کَمَر» که در ترکیب‌هایی همچون «کوه و کَمَر» و نام‌های خاصی همچون «اِسپید کَمَر» در فارسی معیار امروز معمول است، در *شرف‌نامه* به‌کار رفته‌است:

و اکلیل قلعه‌ایست بر سر کمری رفیع واقع شده و آن کمر بمثابهٔ کج شده که از دیدن او وهم و هراس بر آن کس از حد قیاس مستولی میکردد. (۱۷۷یک)

برپایهٔ همین واژهٔ «کَمَر»، در *شرف‌نامه* واژهٔ «کَمَررُو» ساخته شده‌است:

... و الحال صلاح دولت ... چنانست که بعضی از مردمان کمررو[۳۵] پیدا کرده نماز شام که کردون لباس سوکواری پوشیده ... کمرروان ببالا رفته سررشته مقصود در کنکر قلعه بند سازند. (۳۹۷یک)

القصه کمرروان در شب تار ... از برج سیاه که در جانب شمالی قلعه واقع است ببالا رفتند. (۳۹۸یک)

در فارسی معیار امروز، واژهٔ «کَمَررُو» کاربرد ندارد و به جای آن از واژه‌هایی همچون «صخره‌نورد» و «سنگ‌نورد» بهره گرفته می‌شود. «خداوندکار» نیز از واژه‌هایی است که در *شرف‌نامه* در مفهومی متفاوت به‌کار برده شده‌است:

و بعین الیقین مشاهده کردند که شاه طهماسب سلطان بایزید را بنوعی که مرضّی طبع توست رعایت نخواهد کرد و آخر حسب الرضای خداوندکار عمل خواهد نمود. (۲۱۴دو)

سر مرا و رفیقانرا بریده بآستانه خداوندکاری ارسال نمایید. (۴۲۱یک)

دو من خداوندکاری (۲۷۸دو)

در پاره‌گفتارهای بالا، «خداوندکار» برای اشاره به سلطان عثمانی به‌کار رفته که با معنای امروزی این واژه، یعنی «خداوند/ پرودگار»، متفاوت است. در *شرف‌نامه* برای اشاره به «گلولهٔ» تفنگ از واژهٔ «مهره» بهره گرفته شده‌است:

... و اتفاقا مهرهٔ تفنک درین اثنا بر دوش چپ خانی درآمده از پشت بدر رفت عنان تماسک فرس از قبضه تمالک او بیرون رفت ... (۴۳۳یک)

... آخر عسکر بیه پس از عقب سر امیره دباج درآمده او را آماج تیر و تفنک ساختند اتفاقا مهرهٔ تفنک بر میانهٔ دو کتف او خورده از سینه اش بیرون رفت (۲۴۲دو).

شاید اشاره به «گلوله» با واژهٔ «مهره» ازآن‌رو بوده که در آغاز گلوله‌های تفنگ و «مهره‌ها» بسیار همانند بوده‌اند. در *شرف‌نامه*، «خیمه» هم گویا به خاطر همانندی از این دست، در معنایِ «دهنهٔ پل» به‌کار رفته‌است:

و پل بزرک در سر آب ارکنه ساخته که سیصد و شصت خیمه دارد و در هر دو سر پل مسجد جامع عالی و زاویه بنا کرده. (۱۰۳دو)

البته در *شرف‌نامه*، برای اشاره به «دهنهٔ پل»، از واژهٔ «طاق» هم بهره گرفته شده‌است: «در سر رودخانهٔ قزل ایرماق پل نوزده طاق ساخته» (۱۵۳دو).

برخی از واژه‌های *شرف‌نامه*، معنایی یک‌سره دیگرگون، یا بسیار دور، از معنای جزءهای تشکیل‌دهندهٔ آن‌ها دارند و در فارسی امروز هم نامعمول هستند. از آن میان، می‌توان به «زبان‌کیری» اشاره کرد که در معنای «جاسوسی» در این کتاب به‌کار رفته‌است (نک. معین، ۱۳۶۰، مدخل زبان‌گیری):

... اسکندر پاشا زینل بیک را بارادهٔ حکومت حکاری بعرض سلیمانی رسانیده از ولایت روم ایلی بوان آورد او را اسکندر پاشا بواسطه زبان‌کیری بر حد قزلباش فرستاد اتفاقا در ناحیهٔ سلماس برادر خود بایندر بیک که او نیز از جانب قزلباش به زبان‌کیری آمده بود دوچار بهم خورده در مابین ایشان مقاتله و محاربه اتفاق افتاد (۱۰۱-۱۰۲یک).

«زبان‌کیری» در معنای «جاسوسی»، معنایی نزدیک به اصطلاح امروزی «از زیر زبان کسی حرف بیرون کشیدن» دارد. «خبرکیری» نیز در *شرف‌نامه* در معنای «جاسوسی» به‌کار رفته‌است که این یکی البته ترکیب معنایی روشن‌تری دارد:

و قیاپا بیک قاجار ... به خبرکیری فرستاد ازیشان خبر آمد که ... (۱۸۶دو)

از دیگر اصطلاحات درخور بررسی *شرف‌نامه*، «به طلاق سوگند خوردن» است:

حسام‌الدین خلیل به طلاق سوکند خورده بود که از آن معرکه روی برنتابد تا بر خصم ظفر یابد یا کشته شود ... (۴۰یک)

این اصطلاح آن‌گاه به‌کار برده می‌شود که کسی می‌خواهد انجام دادن یا انجام ندادن حتمی کاری را بیان کند، چه این‌که اگر جز آن کند، گویی که زنش را «سه‌طلاقه» کرده‌است. در *عالم‌آرای شاه اسماعیل* که آن هم از کتاب‌های عصر صفویه است اصطلاح «زن طلاق بودن» با همین معنا به‌کار رفته‌است:

پس ایلچی از خدمت قراخان آمده آن‌چه گذشته بود ... عرض نمود. چون آن سخن‌ها شنیدند، گفتند که زن طلاق باشد که علی‌الصباح هر کس دست به شمشیر روی به قلعه ننهاده و نرود (*عالم‌آرای شاه اسماعیل*، ۱۳۹۱: ۲۲۴).

در «تعلیقات و استداراکات» *عالم‌آرای شاه اسماعیل*، «زن طلاق» بدین صورت تعریف شده‌است: «آن‌که در قبال عدم انجام تعهد خویش، طبق شرطی که قبلاً شده زنش به منزلهٔ مطلقه و اخلاقاً بر وی حرام گشته باشد» (همان: ۶۴۰). این اصطلاح در فارسی معیار امروز کاربرد ندارد، اما در برخی مناطق ایران ازجمله در بلوچستان و کردستان هنوز کاربرد دارد. ریگی (۱۳۸۹: ۱۰۸) در «معرّفی فرهنگ عامّهٔ تفتان»، «سوگند زن طلاق» را این‌گونه معرفی کرده‌است:

به افرادی که ظاهراً قرآن را مهم نمی‌دانند و زود حاضر می‌شوند به آن سوگند یاد کنند قسم زن طلاق می‌دهند؛ به این صورت که سه عدد سنگ به وی می‌دهند باید اذعان کند که چنانچه فلان حرف را گفته یا فلان جرم را مرتکب شده‌است زنش سه‌طلاقه شود. اگر کسی قصد کاری خطیر کند؛ نیز قسم زن‌طلاق می‌خورد که آن کار را انجام دهد و چون هیچ کس حاضر نیس چنین کاری بکند زیرا اگر حقیقت باشد هم زنش طلاق می‌شود و هم بسته به نوع جرم مجازات می‌شود.

اصطلاح درخور توجه دیگر در *شرف‌نامه*، «ذخیرهٔ خاطر داشتن» است که در معنای «کدورت» به‌کار رفته‌است: «حسین خان را که ازو ذخیرهٔ خاطر داشت بقتل آورده ...»

(۱۸۴دو). «نااعتماد» (غیرقابل‌اعتماد) و «ضایع ساختن» (کُشتن) نیز در پاره‌گفتار «و طایفه رومی بغایت نااعتمادند اکر ترا ضایع سازند قطع نسل حکام خواهد شد ...» (۴۴۲یک)، در فارسی معیار امروز کاربرد نداشته یا در معنای دیگری به‌کار می‌روند. چنین مواردی را می‌توان به دگرگونی همه یا برخی از مؤلفه‌های معنایی واژه‌ها و اصطلاحات یادشده نسبت داد. «بزازستان»، در پاره‌گفتار «دکاکین و بزازستان در اطراف جامع بنا کرده» (۱۰۳دو) که گویا درمعنای «پارچه‌فروچی» به‌کار رفته‌است نیز در فارسی امروز کاربرد ندارد. «سواد» در پاره‌گفتار زیر نیز در معنای «حومه/ پیرامون/ تابع» به‌کار رفته که با معنای معمول این واژه در فارسی امروز، یعنی «توانایی خواندن و نوشتن» و «رونوشت» متفاوت است:

... درین سال عثمان غازی تسخیر قلعهٔ بورسا که از جملهٔ سواد اعظم روم است ... (۲۸دو)

همان‌گونه که پیش‌تر گفته شد، *شرف‌نامه*، درکل، زبانی ساده دارد و این چیزی است که شرف‌خان آگاهانه بر آن کوشیده‌است، آن‌چنان‌که در آغاز بخش «خاتمه» کتاب، پس از شرح چرایی نوشتن این بخش از کتاب می‌گوید:

بنابراین خاطر فاتر بترتیب و تهذیب وقایع اشتغال نمود ... و اصل داستان و حکایت را در لباس ساده‌تر در نظر مردم دیده‌ور در جلوه آرد که زلال اصل مقال و خیال سحر حلال به واسطهٔ استعارات غریب و سبب تشبیبات و تشبیهات عجیب آشفته و تیره نشود ... (۵-۴دو).

با این همه، گاه ساخت‌های پیچیده و درازی در همین کتاب دیده می‌شود که شاید شرف‌خان، همانند دیگر نویسندگان هم‌عصر خویش، آن‌ها را با هدف نشان دادن زبردستی خود در نوشتار گفته باشد[۲۶]. برای نمونه، در همان آغاز «خاتمه» *شرف‌نامه*، پاره‌گفتار بزرگی وجود دارد که میان فاعل و فعل آن فاصله‌ای دراز وجود دارد:

... اما چون فقیر حقیر مدت مدید و عهد بعید در سلک ملازمان این دودمان عالیشان و در جمع مخصوصان اعلیحضرت کیوان‌رفعت ملک‌صفوت کردون‌بسطت بهرام‌صولت عطاردفطنت خاقان اکبر اعظم خدایکان عرصهٔ عالم مولی ملوک الروم و العرب و العجم مهر سپهر سلطنت و جهانبانی ماه بارکاه ابهت و کیتی‌ستانی دارای جهان‌آرای عدوبند کشورکشای سلطان البرین و البحرین خادم الحرمین الشریفین [-] رباعی شاهی که زمانه تابع دولت اوست * آفاق کرفته سر بسر صولت اوست * بر اوج سپهر نور ماه و خورشید * از قبهٔ چتر آسمان رفعت اوست * [-] هادم قواعد اصنام عامر مبانی اسلام مرّوج علوم الشریعه مؤید المله المصطفویه مستجمع الفضایل و الکمالات مصنف الرسایل فی العبادات صاحب‌قران و نادر الزمان المختص بکریمهٔ ان الله بأمر بالعدل و الاحسان ابو المظفر سلطان محمد خان خلد الله تعالی ملکه و سلطانه و

افاض علی العالمین برّه و احسانه منخرط و منسک بوده ذره‌وار در پرتو آفتاب فایض الانوارشان جولان می‌نمود خواست که از تاریخ جلوس این خاندان رفیع‌المکان و سوانح احوال سلاطین ایران و توران که معاصر این دودمان بوده‌اند تا این زمان فرخنده نشان بر سبیل اجمال و طریق استعجال اکر بخت مساعدت ... بر توالی سنه در خاتمه شرف نامه بیان کند و بموجب قضیه مرضیه شکر المنعم واجب ثنای مواجب اکرام و دعای مواهب انعام فی الجمله باتمام رساند ... (۴-۳دو).

در موردهای زیادی نیز دیده می‌شود که شرف‌خان برای توصیف چیزی، زنجیرهٔ درازی از صفت‌ها و مشخصه‌ها را آورده که می‌توان گفت این کار را نیز برای نشان دادن چیرگی خود در نوشتار فارسی کرده‌است. این ویژگی‌ها، ارزش متنی و ادبی ویژهٔ خود را هم به *شرف‌نامه* بخشیده‌است. برای نمونه، در پاره‌گفتار زیر همهٔ آن‌چه که زیر آن خط کشیده شده، در توصیف «یکسر اسب» است:

... از آنجمله یکسر اسب، کمیت غزال‌رفتار، غزاله‌دیدار، سهیل‌چشم، فلک‌حشم، ماه‌جبین، مشتری‌چین، بهرام‌کین، عطاردفطانت، قمرسرعت، آفتاب‌انبساط، زهره‌نشاط، عقیق‌سم، ابریشم‌دم، کهردندان، بازوسندان بود که با جمیع اسبان نامی که سرداران و کردنکشان اطراف و جوانب بطریق پیشکش آورده بودند در صحرای موش دوانید بر همه سبقت کرفت. (۳۷۲یک)

به همین سان، در جاهای زیادی از متن دیده می‌شود که در اشاره به خورشید و ماه یا آمدن و شدنِ آن‌ها، قلم شرف‌خان به زبانی پُرتوصیف و ادبی گراییده‌است:

هر روز که خسرو جنود انجم بعزم تسخیر قلعهٔ چهارم کمند زرنکار بر کنکر این نیلکون حصار می افکند[،] از جانبین آتش حرب التیام میکرفت ... . (۴۲۴یک)

علی الصباح که خسرو خاور جنود انجم از کنار دریای مغرب بعزم مراجعت چرخ چهارم اعلام روزکار اضاءت آثار برافروخت و دفع ظلام را پیشنهاد همت عالی نهمت ساخت[،] هر دو کروه بعزم رزم پای جلادت بمیدان شهامت درآورده ... . (۳۸۵-۳۸۶یک).

و روز دیکر که خسرو سیارکان با تیغ کیتی‌ستان برین قلعهٔ فیروزه‌حصار برآمده رایت فیروزی برافروخت و بلعمان اسیاف خاراشکاف جنود نامعدود انجم را پراکنده و پریشان ساخت[،] امیر با کردان خون‌خوار خنجرکذار روی توجه بتسخیر قلعه و حصار آورد ... . (۴۰۳یک)

چون سلطان ایوان چهارم کلاه زراندود از سر نهاده شب لباس عباسی پوشیده و سپهر بیمهر دیدهٔ انتظار سرهنکان شب باز کرد ... (۳۸۵یک)

همین زبان را شرف‌خان دربارهٔ آمدن پاییز و بهار هم به‌کار برده‌است:

و ... هر سال که آفتاب عالم‌تاب محاذات نقطهٔ اعتدال خریفی تجاوز کرده جمشید فلک از بیم سرما و برودت هوا سر در سنجاب سحاب می‌کشید و چمن از زینت انوار کلزار از زیور ازهار خالی می‌ماند و اشجار از حلیهٔ اثمار و پیرایه برک و بار بیبهره می‌شد و کلشن از لباس مستعار و جامهٔ زرنکار برهنه می‌کشت[،] سلیمان بیک دیو غضب را بوثوق تسخیر مطلب مطمئن کردانیده روی توجه بقشلاق ماردین و بشیری می‌کرد ... و باز در اوّل بهار که نسیم اعتدال از شکفتن ریاحین و ازهار ساحت ریاض عالم خاک را رشک مرغزار افلاک می‌ساخت[،] بیژن اوغلی از قعر چاه ضلالت آثار بعزم رزم پردلان سپاه و دلیران رستم شعار متوجه بدلیس کشته ... (۳۸۸یک).

از ساخت‌های پُرکاربرد *شرف‌نامه*، یکی هم ساخت‌هایی از گونهٔ زیر است که کارکردشان معرفی کس یا جایی است. در این ساخت‌ها، واژهٔ «شخصی/ شخص»، «نام»، «پسری»، «محل»، ... پس از کَس یا محلی که معرفی می‌شود می‌آید:

... نسب امراء سویدی بآل برمک منتهی می‌کردد و انساب عشایر ایشان باسود نام شخصی ... می‌پیوندد ... (۲۵۲یک)

نسب امراء دنبلی بعیسی نام شخص از اعراب شام می‌پیوندد (۳۱۰یک)؛

و ناصر بیک شیر بیک و یوسف بیک و قره خان و صاروخان و شاه محمد و تیمورخان و حسینی و حیدر نام هشت پسر داشت (۳۰۰یک)؛

و ازو بایندر بیک نام پسری مانده (۳۰۳یک)

چون بقراجه طاق محل رسید (۲۲۷یک)

چنین ساخت‌هایی، در فارسی امروز به صورت «... شخصی به نام اسود ...»، «محلی به نام قراجه طاق ...» و ... پدیدار می‌شوند.

«گُرته‌بردای» یا «برگردان قرضی[1]» از فرایندهایی است که با آن‌ها زبان‌ها معناها یا مفهوم‌های موردنیاز گویشوران را بیان می‌کنند. در پژوهش‌های زبان فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی، چنین چیزی بیشتر دربارهٔ زبان‌های اروپایی همچون انگلیسی و فرانسه مطرح می‌شود که در یکی دو سدهٔ اخیر بر زبان فارسی بسیار اثر گذاشته‌اند و واژه‌ها و ساخت‌های زیادی از آن‌ها وارد زبان فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی شده‌است. با این همه، با دقت در متن‌های گذشتهٔ زبان فارسی می‌توان به پدیداری ساخت‌هایی در زبان فارسی زیر تأثیر زبان‌هایی همچون عربی نیز

1. loan translation/ calque

پِی برد. برای نمونه، در شرف‌نامه ما هم ساخت «بناء علی هذا» را می‌بینیم و هم «بنابراین/ بنابرین» را و می‌توان استدلال کرد که دومی، گرته‌برداری از ساخت نخست است:

... و در آنجا شنید که عبیدخان ببخارا می‌آید بناء علی هذا بیرام بیک قرامانلو را با جمعی از لشکر شهامت اثر بدفع ایشان فرستاد. (۱۵۲دو)

... بنابراین اخبار میرزا شاهرخ جمعی از امراء کبار را نامزد آن دیار گردانید ... (۹۰دو)

... محمد بیک از غایت نامردی قلعه تسلیم قزلباش نمود بنابرین فرمان قهرمان زمان بصلب و سیاست آن ناتوان نافذ کشته ... . (۲۳۴یک)

برخی از واژه‌ها هم در معنا یا مقوله‌ای دستوری، دیگرگون از آن‌چه امروز دارند در *شرف‌نامه* به‌کار برده شده‌اند. به سخن دیگر، معنا یا مقولهٔ دستوری آن‌ها در فارسی امروز، نسبت به آنچه در *شرف‌نامه* داشته‌اند دگرگون شده‌است. چنین دگرگونی‌هایی، ازجمله دگرگونی‌های معنایی و دستوریِ درزمانی هستند که در چند سدهٔ گذشته در زبان فارسی روی داده‌است. از آن میان، می‌توان به واژهٔ «تکرار» اشاره کرد که در این کتاب بارها به‌کار رفته‌است:

... و ناصر بیک تکرار ناحیهٔ ترکور را الحاق سنجاق خود کرد. (۳۰۰یک)

... چون غوغای سلطان بایزید ... واقع شد والد مرحوم را تکرار بدلالت و استمالت بقزوین آورده تفویض امارت روزکی بدو نموده الکاء کرهرود من اعمال قم بدو ارزانی داشته ... (۴۵۰یک).

... خبر وزارت رستم پاشا که تکرار از جانب سلیمان خان بدو مفوض کشته در دیار قزلباش شایع شد ... (۱۰۱یک)

در چنین پاره‌گفتارهایی «تکرار» در معنای «دوبارهٔ/ از نو/ یک بار دیگر» به‌کار گرفته شده که در فارسی امروز معمول نیست. چنین کاربردی به‌کاربردِ قید tekrar در ترکی استانبولی همانند است که در آن، این واژه به معنای «دوباره» و هم‌معنای واژه‌هایی همچون gene، yine و yeniden است (Göksel & Kerslake, 2005: 232).

کاربرد «طریق» در *شرف‌نامه* نیز در موردهای زیادی با کاربرد امروزی این واژه که بیشتر در معنای «راه»، «روش» و «شیوه» به‌کار می‌رود متفاوت است:

... امیر شرف و امیر عزالدین بقلعه جزیره درآمده اموال و اسباب میر عزیر و سایر احبای او را نهب و غارت کردند و اهل و عیال او را بطریق اسیری بدست طایفهٔ اکراد داده جاری‌های مطربهٔ مدخوله او را در میان خود قسمت کرده متصرف شدند ... (۱۳۹یک).

... اما از دیوان سلطان مراد خان مرحوم حکومت خوی بدو مفوض کشته چند سال بطریق سنجاق متصرف شد اخر از سنجاق معزول شده ... (۱۰۰یک)؛

... حکومت آن دیار بطریق اقطاع تملیکی بدو قرار کرفت. (۹دو)
و مقدار چهارصد دست یراق جبه خانه از تیر و ترکش و کمان و جوشن و جبه و مجان بطریق انعام و احسان مصحوب بالابان چاوش بدو ارسال داشت. (۱۰دو)
سنجاق بورسا بطریق ارپه‌لق [به او] عنایت شد (۱۲۶-۱۲۷دو)؛

در چنین موردهایی، به نظر می‌رسد که «طریق» بیشتر در معنایِ «عنوانِ» یا «در چارچوبِ» به‌کار برده می‌شود (که این مورد دوم با واژهٔ «دستور» نیز در متن بیان شده‌است: برای نمونه: «ناحیهٔ موش نیز بدستور ارپه لیق بدو ارزانی شد» (۳۶۰یک). بنابراین، می‌توان گفت که دامنهٔ معنایی این واژه در فارسی امروز تنگ‌تر شده‌است.

جدول ۳- شماری از صورت‌های جمع مکسر ویژهٔ *شرف‌نامه*

شرف‌نامه	فارسی امروز	شرف‌نامه	فارسی امروز	شرف‌نامه	فارسی امروز
قلال (۱۳یک)	قله‌ها	تراکمه (۹۱دو)	ترکمن‌ها	کنایس (۱۹۵دو)	کنیسه‌ها
ازمان (۱۳۸دو)	زمان‌ها/ ازمنه	دنانیر (۱۳۵دو)	دینارها	تبارزه (۵۶یک)	تبریزی‌ها
خواتین (۵۱دو)	خاتون‌ها	اکاسره (۲۴۹یک)	کسراها	چراکسه (۱۹۳یک)	چرکس‌ها
نبایر (۱۴۵یک)	نبیره‌ها	مناشیر (۹۱یک)	منشورها	دروب (۱۲۰یک)	درها
اثمار (۳۸۸یک)	ثمرها	اعجام (۱۲۶یک)	عجم‌ها	شیارزه (۵۶یک)	شیرازی‌ها
قیاصره (۲۴۹یک)	فیصرها	مجاهیل (۶۶یک)	مجهول‌ها		

از دیگر ویژگی‌های درخور توجه متنی *شرف‌نامه* که آن را با نوشتار امروز فارسی متفاوت می‌کند، کاربرد زیاد واژه‌هایی است که به شکل «مُکَسَّر» جمع بسته شده‌اند (نک. جدول ۳). دقت در داده‌های «جدول ۳» نشان می‌دهد که واژه‌هایی همچون «منشور» و «خاتون»، در فارسی امروز آن‌گونه که در *شرف‌نامه* آمده‌اند جمع بسته نمی‌شوند و برای همراه کردن معنای جمع با آن‌ها، پسوند پُرکابرد «-ها» به آن‌ها افزوده می‌شود. واژه‌هایی همچون «زمان» هم اگر امروزه صورت جمع مکسر دارند، به شکل دیگری است، نه آنچه در *شرف‌نامه* آمده، یعنی به شکل «آزمنه» است نه «ازمان». واژه‌هایی مانند «تبارزه» (تبریزی‌ها)، «شیارزه» (شیرازی‌ها)، «اکاسره» (کسراها) و «چراکسه» (چرکس‌ها)، کاربرد جمع مکسر دربارهٔ صفت‌های نسبی را نشان می‌دهد که واژه‌های درخور توجه و حتی عجیبی به دست داده‌است. جمع‌های مکسری

همچون «اشجار» «احشام» و ... در *شرف‌نامه* نیز نشان می‌دهد واژه‌هایی که به صورت مکسر جمع بسته شده‌اند، همچنان پس از چند سده در زبان فارسی کاربرد دارند. برخی از این واژه‌ها - همچون «احشامات» (۸دو) - نیز با گرفتن «-ات» عربی دو بار جمع بسته شده‌اند.

در موردهایی هم دیده می‌شود که در *شرف‌نامه*، عمل‌کرد قاعده‌ای دستوری با عمل‌کرد امروزی آن تفاوت‌هایی دارد. برای نمونه، در این کتاب، گاه صورت «برتر» (تفضیلی) و «برترین» (عالی) صفت «خوب» نه به صورت امرزوی آن، یعنی «بهتر» و «بهترین»، بلکه به صورت «خوبتر» و «خوبترین» پدیدار شده‌است:

... و احیای خانوادهٔ قدیمه بخوبترین صورتی فیصل یابد. (۳۹۱یک)

۵- نتیجه‌گیری

با بررسی متنی *شرف‌نامهٔ بدلیسی* درمی‌یابیم که این متن از یک سو دربردارندهٔ انبوهی از شعرها و پاره‌گفتارهای و واژه‌هایی است که گاه دریافت معنایشان برای فارسی‌زبانان امروز می‌تواند دشوار باشد؛ و از سوی دیگر، می‌بینیم که درکل میزان فهم‌پذیری این متنِ حدود چهارصد و پنجاه ساله، برای خوانندهٔ فارسی‌زبان امروز بالاست. با توجه به بررسی‌ها و تبیین‌هایی که در این مقاله به دست داده شد، می‌توان گفت بخشی از دشواری‌هایی که ممکن است خوانندهٔ امروز در فهم *شرف‌نامهٔ بدلیسی* داشته باشد، برآمده از تفاوت‌های واژگانی، ساختاری و نوشتاری این کتاب در مقایسه با فارسی معیار نوشتاری امروز ایران است. ازاین‌رو که بسیاری از واژه‌های به‌کاررفته در این کتاب، در فارسی معیار امروز ایران کاربرد ندارد و از دید نگارشی نیز شمار چشم‌گیری از واژه‌های *شرف‌نامه* با املایی متفاوت از املای امروز آن‌ها نوشته شده‌اند. از سوی دیگر، دگرگونی‌هایی نیز در معنا یا مؤلفه‌های معنایی برخی از واژه‌ها و اصطلاحات به‌کارگرفته‌شده در این کتاب روی داده‌است که همین هم دریافت دقیق معنای آن‌ها را بر فارسی‌زبان امروز دشوار می‌کند، مگر این‌که او به این دست دگرگونی‌های معناییِ درزمانی واژه‌ها و اصطلاحات موردنظر آگاه باشد. افزون‌براین، همان‌گونه که در بخش پیشین مقاله دیدیم، برخی واژه‌ها و اصطلاحات *شرف‌نامهٔ بدلیسی* در معنایی یک‌سره متفاوت از آن‌چه در فارسی امروز دارند به‌کار برده شده‌اند؛ و در برخی واژه‌ها هم تحدید معنایی یا تغیر مقولهٔ واژگانی دیده می‌شود. به همین سان، نمونه‌هایی همچون «زن طلاق» و «سنت به جای آوردن» نشان می‌دهند که برخی از اصطلاحات مرتبط با امور و خُلق و خو و آداب اجتماعی مردم ایران، با آن‌که ممکن است در فارسی معیار امروز ایران کاربرد

نداشته باشند، کاربردشان می‌تواند در دیگر زبان‌های ایرانی تداوم یافته باشد که دریافت علت آن نیازمند انجام پژوهش‌های مردم‌شناسانه و جامعه‌شناسانه است. همچنین، با بررسی متنی شرف‌نامهٔ بدلیسی در این پژوهش، دریافتیم که در آن ساخت‌هایی وجود دارد که در فارسی معیار امروز ایران کاربرد ندارند؛ و بنابراین، این امر نیز ممکن است دشواری‌هایی را در فهم پاره‌گفتارهای دربردارندهٔ چنین ساخت‌هایی، برای خوانندهٔ فارسی‌زبان امروز بیافریند. از نگاهی دیگر، وجود واژه‌ها و ساخت‌های ناآشنا، کم‌کاربرد و پیچیده در *شرف‌نامهٔ بدلیسی* را، هم می‌توان به گرایش گاه‌وبی‌گاه صاحب *شرف‌نامه* به پیچیده‌نویسی نسبت داد - که همانند آن را در بسیاری از دیگر متن‌های گذشتهٔ زبان فارسی نیز می‌بینیم - هم می‌توان آن‌ها را برآمده از دگرگونی‌های درونی دانست که در چند سدهٔ گذشته در نثر فارسی روی داده‌است. و به‌عنوان نکتهٔ پایانی، می‌توان گفت پژوهش‌هایی از این دست، افزون بر آن‌که به شناخت بهتر متن‌های مهمی همچون *شرف‌نامه*، رفع نکته‌های ناروشن آن‌ها و فراهم آوردن زمینه‌هایِ تصحیح جامع آن‌ها یاری می‌رساند، نشانه‌هایی مستند و عینی از روند دگرگونی زبان فارسی در چند سدهٔ گذشته نیز در اختیار ما می‌گذارد؛ و اهمیت رجوع به تاریخ‌های محلی و دیگر زبان‌های ایرانی، برای دست یافتن به شناختی بهتر از زبان فارسی را برای ما برجسته می‌کند.

پی‌نوشت

۱. برای زبان‌های ایرانی، نک. ارانسکی (۱۳۸۶) و اشمیت (۱۳۹۳).

۲. دربارهٔ شرف‌خان بدلیسی، نک. پزشک (۱۳۹۹).

۳. semantic narrowing به کاهش دامنهٔ معناهای یک واژه نسبت به گذشته اشاره دارد و همین به محدود شدن بافت‌های (contexts) کاربرد واژه می‌انجامد. برای نمونه، در زبان انگلیسی در گذشته واژهٔ meat برای اشاره به هرگونه غذایی به‌کار گرفته می‌شده است، اما امروز فقط به گونهٔ مشخصی از غذا یعنی «گوشت» اشاره دارد (Campbell, 2013, p. 223).

۴. widening/ generalization/ extension/ broadening در گسترش معنایی، دامنهٔ کاربردهای یک واژه افزایش می‌یابد و ازاین‌رو آن را می‌توان در بافت‌های بیشتری به‌کار برد. برای نمونه، در زبان انگلیسی، در گذشته، dog فقط به گونهٔ مشخصی سگ نیرومند اشاره داشت، اما امروزه به هرگونه سگی با این واژه اشاره می‌شود (Campbell, 2013, ibid).

۵. reanalysis از سازوکارهای دگرگونی نحوی در زبان است و یکی از بازتاب‌های آن دگرگونی در «مقولهٔ دستوری» واژه است (Campbell, 2013, p. 273-4).

۶. برای نمونه: «در موضع فشایّوبه ری». (۹۸دو)

۷. این واژه به صورتِ «کدخدا» هم در متن آمده است: «شمس‌الدین کدخدا» ۲۰۱ˈ یکˈ).

۸. برای نمونه: «عالم فانی را پدرود کرد» (۱۹۳یک)؛ و «آخر باجل موعود عالم فانی را پدرود کرده». (۲۴۶یک)

۹. برای نمونه: « در میانه چنکل». (۲۱۴یک). این واژه به صورت «جنکل» (۳۶۶یک) هم در متن آمده است.

۱۰. این واژه به شکل «اردو» نیز در متن آمده است: «اردوی شاهی». (۴۱۲یک)

۱۱. واژهٔ «باب» نیز در همین معنا در متن به‌کار رفته است: «یک درب زاویه و یک باب حمام باصفا» (۳۴۹یک). دربارهٔ کاربرد واژهٔ «درب»، نک. نجفی (۱۳۹۱: ۱۸۸).

۱۲. برای نمونه: «... رودخانه معروف به قره صو از جبل نمرود از جانب شرقی می‌آید». (۳۵۴یک)

۱۳. برای نمونه: «بدرون اوتاق درآمده» (۴۰۵یک).

۱۴. برای نمونه: «بضرب طوب قلعه کوب» (۴۲۵یک)؛ و «... و از ضرب توبها دیوار و جدار قلعه را با خاک برابر کرده بودند». (۴۲۵یک)

۱۵. برای نمونه: «مدد و کومک». (۲۱۰دو)

۱۶. برای نمونه: «مصلح‌الدین ادرنه وی». (۱۰۵دو)

۱۷. برای نمونه: «باردبیل عودت کرده ییلاق در سولان نمود». (۱۶۸دو)

۱۸. برای نمونه: «هزار طوب اقمشه و دیبای افرنج». (۳۴۱یک)

۱۹. شاید بتوان گفت که شرف‌خان، همانند بیشتر نویسندگان سده‌های گذشتهٔ جهان فارسی‌زبان، واژه‌های عربی را آگاهانه در متن به‌کار برده‌است، چه این‌که عربی زبان دین و دیرزمانی زبان علم و ادب بوده که با به‌کارگیری انبوه واژه‌های آن، نویسنده می‌توانسته چیرگی خود را بر این زبان به رخ بکشد. افزون‌براین، در شرف‌نامه در جاهایی دیده می‌شود که شرف‌خان در یک پاره‌گفتار هم واژه‌ای فارسی را آورده هم برابر عربی آن را:

... و دو چشمه آب دکر است در آنجا که از یکی ملح سفید و از دیکری نمک احمر پیدا میشود. (۴۵۵یک)

... در ازمنهٔ سابقه مار بسیار در قلعه پیدا شده سکان و متوطنان آنجا را از کثرت حیه عیش بدشواری بوده آخرالامر حکما در درکاه قلعه طلسمی تعبیه نموده اند که مار کمتر کشته مزاحم مردمان نمیشود ... (۳۳۹یک).

چنین ویژگی‌هایی گذشته از آن‌که چیرگی نویسنده بر زبان‌های فارسی و عربی را می‌رسانده، سویهٔ زیباشناختی و ادبی متن را هم تقویت می‌کرده‌است. همین نکته را می‌توان دربارهٔ کاربرد برخی واژه‌های فارسی گفت که برابرهای ترکی آنها هم در متن آمده. برای نمونه، در شرف‌نامه هم کاربرد واژهٔ «التون» ترکی به معنای «زَر/ طلا» دیده می‌شود - در ترکیبی همچون «التون سرخ» - هم کاربرد برابر فارسی آن - در ترکیبی همچون «زر سرخ»:

و در محلی که میرمحمد بقتل رسید[،] دویست هزار التون سرخ سکه سلطانی بغیر از امتعه مرصع و آلات در خزینه او موجود بود. (۱۳۱یک)

... حتی ده هزار فلوری زر سرخ از مومی البه بر سبیل قرض کرفته بود. (۲۳۰یک)

نمونه‌هایی همچون «فلس احمر» (۲۸۸یک) نیز گویای آن است که شرف‌خان برابر عربی واژهٔ «سرخ» را نیز دربارهٔ برخی پول‌های آن دوره به‌کار برده‌است که البته در این‌جا، به وارون موردهایی همچون «التون سرخ» که «سرخ»، «زر» بودن پول را نشان می‌دهد، «احمر» به «مس» بودن پول اشاره دارد. به همین سان، در متن هم کاربرد واژهٔ «چمن» (در معنای مرتع/ چمن‌زار) به همراه برخی جای‌نام‌ها دیده می‌شود، هم کاربرد برابر ترکی آن یعنی «النک» (النگ) به همراه برخی دیگر از جای‌نام‌ها: «چمن بسطام» (۲۹۱دو)، «چمن ابهر» (۱۹۶دو)، «چمن فارسچین ابهر» (۱۷۷دو)؛ «النک کهدستان» (۱۸۱دو)، «النک همدان» (۱۶۲دو)، «النک شقاباد جام که مشهور است بصاروقمش» (۱۷۶دو)؛

قمش اوغلان اوزبک بر سبیل یرتاولی ایلغار بولایت ری آورده اردوی محمد خان که ذوالقدر اوغلی که حاکم استرآباد بود و در آن حین در چمن جخور ساوخ بلاغ بود نهب و غارت کردند. (۱۸۰دو)

... فی سنه خمس و سبعمایه در اوایل این سال سلطان محمد خدابنده در النک قنقور شهر و حصار طرح انداخته موسوم بسلطانیه کردانید. (۲۲دو)

بنابراین، با توجه به دیگر موردهای کاربرد زبان ترکی در شرف‌نامه، آوردن این دست واژه‌های ترکی در متن کتاب را هم می‌توان با هدف نشان دادن چیرگی او بر این زبان دانست.

۲۰. این واژه به صورت «لاله» و «له له» نیز در شرف‌نامه آمده‌است: «محمدخان لاله» (۲۰۸دو)؛ «مصطفی پاشا له لهٔ سردار» (۲۲۶یک). اسم معنی این واژه هم به صورت «للگی» و «لاله کی» در متن آمده: «... او را به للهگی یکی از فرزندان خود مقرر کردانید بدان واسطه بین الناس بلله قاسم اشتهار دارد ... (۱۸۱یک)؛ «امیر خان را از لاله کی و ... معزول کردانید» (۱۶۵دو)».

۲۱. برای نمونه: «دعوی سنور و ثغور» (۲۹۹یک). این واژه در گونه‌هایی از زبان کردی، اکنون، در همین معنا به‌کار می‌رود.

۲۲. برای نمونه: «و چهار هزار و نهصد و هشتاد باب ملصوق که عبارت از مکانیست که بمردمان آب میدهند» (۲۳۰دو).

۲۳. برای نمونه: «باتفاق صنادید اعراب و اکراد» (۳۸دو).

۲۴. برای نمونه: «بمرض ضیق النفس و خناق» (۷۴دو).

۲۵. این واژه می‌تواند برآمده از گونه‌های از زبان کُردی باشد. همچنین، مقایسه شود با «کَمَررَو» و «کَمَرمال» در گونه‌هایی از زبان لری (نک. https://B2n.ir/yy2620؛ https://B2n.ir/mf1818).

۲۶. در برخی متن‌های کهن فارسی، به پذیرفته نبودن نوشتار ساده و بی‌پیرایه نزد نویسندگان اشاره شده‌است. خالقی مطلق (۱۳۹۷: ۴۰۵) گفته‌ای از «محمد ظهیری سمرقندی مؤلف

سندبادنامه، دربارهٔ نگارش پیشین این کتاب که خواجه عمید ابوالفوارس قنارزی در سال ۳۳۹ هجری از پهلوی به فارسی ترجمه کرد»، آورده که می‌گوید «این کتاب را [قنارزی] به عبارت دری پرداخت، لکن عبارت عظیم نازل بود از تزیّن و تجلّی عاری و عاطل ...». خالقی مطلق (همان‌جا) گفته‌ای را هم از «عنصرالمعالی گرگانی» نویسندهٔ قابوس‌نامه (سدهٔ پنجم هجری قمری)، نقل می‌کند که «فارسی‌نویسان» را به پرهیز از «پارسی مطلق»نویسی سفارش می‌کند و توضیح می‌دهد که «... او [یعنی عنصرالمعالی] پارسی مطلق، یعنی فارسی سره را نیز که به واژه‌ها و عبارات و امثال و حکم تازی آراسته نباشد، دور از شیوایی می‌داند».

منابع

آقامجیدی لیلا، سلطانی کوهبنانی حسن، شوهانی علیرضا، شیری قهرمان. سبک‌شناسی ساختاری و محتوایی شرفنامهٔ بدلیسی اثر شرف‌خان بدلیسی، *سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)*، ۱۴۰۱، ۱۵، ۲۶۷-۲۴۹. 6421. 15. DOI :10.22034/bahareadab.2022

ارانسکی یوسیف م. *زبانهای ایرانی*، ترجمهٔ علی‌اشرف صادقی، تهران: سخن. ۱۳۸۶.

اشمیت، رودریگر. *راهنمای زبان‌های ایرانی*، جلد دوم: زبان‌های ایرانی نو، ترجمهٔ فارسی زیرنظر حسن رضائی باغ‌بیدی، مترجمان آرمان بختیاری، عسکر بهرامی، حسن رضائی باغ‌بیدی، نگین صالحی‌نیا، تهران: ققنوس. ۱۳۹۳.

بدلیسی شرف‌خان بن شمس‌الدّین. *شرف‌نامه تاریخ مفصّل کردستان*، به اهتمام ولادیمیر ویلییامینوف زرنوف، تهران: اساطیر. ۱۴۰۲.

پزشک منوچهر. بِدلیسی، شرف‌خان، *مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی، مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*. ۱۳۹۹: https://B2n.ir/ue2135 .

حاتم غلامعلی، قادرنژاد مهدی، آقایی عبدالله. معرفی و مطالعهٔ نگاره‌های شرفنامهٔ امیر شرفخان بدلیسی (شرفنامهٔ بودلیان)، *نگره*، ۱۳۹۵، ۳۸، ۴۹-۶۰.
https://doi.org/10.22070/negareh.2016.359

خالقی مطلق جلال. سرگذشت زبان فارسی، *گل رنج‌های کهن، برگزیدهٔ مقالات دربارهٔ شاهنامهٔ فردوسی*، به‌کوشش علی دهباشی، تهران: انتشارات دکتر محمود افشار. ۱۳۹۷.

ریگی احمد. *معرّفی فرهنگ عامّه‌ی تفتان*، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، سبزوار: دانشگاه تربیت معلم سبزوار. ۱۳۸۹.

عالم‌آرای شاه اسماعیل (بی‌نام). با مقدمه و تصحیح و تعلیق اصغر منتظرصاحب، تهران: علمی و فرهنگی. ۱۳۹۱.

محمدی ذکرالله، فیضی کیومرث. تحلیل رویکرد تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری شرف‌خان بدلیسی در *شرف‌نامه*، *تاریخ نگری و تاریخ‌نگاری*، ۱۳۹۹، ۱۱۰، ۲۶۹-۲۹۵.

https://doi.org/10.22051/hph.2021.28380.1393

محمدی یداله، پارسا سیداحمد. معرّفی مآخذ اشعار فارسی کتاب شرفنامه بدلیسی، *پژوهشنامه ادبیات کردی*، ۱۴۰۰، ۷(۲)، ۱۳۳-۱۰۹.

https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453657.1400.7.2.8.1

معین محمد. *فرهنگ فارسی*، تهران: امیرکبیر. ۱۳۶۰.

نجفی ابوالحسن. *غلط ننویسیم، فرهنگ دشواریهای زبان فارسی*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی. ۱۳۹۱.

Aghamajidi, L., Hassan Soltani Kouhbanani, Alireza Shohani , Qahraman Shiri. "Structural and Content Stylistics of Badlisi Sharafnameh by Sharafkhan Badlisi", *Journal of the stylistic of Persian poem and prose*, 2022, 15(number 75), 249-267. DOI :10.22034/bahareadab.2022 .15 .6421 [in Persian]

Ālamāray-e Shah Ismail (Anonymous). Asghar Montazersaheb (ed.), Tehran: Elmi Farhangi Publications. 2012. [in Persian]

Bedlisi, Sharaf Khan ibn Shams-al-din. Sharafname The Comprehensive History of Kurdistan, Vladimir Vélyaminov Zernov (ed.), Tehran: Asatir Publications. 2022. [in Persian]

Campbell, L. Historical Linguistics, An Introduction, Edinburgh: Edinburgh University Press. 2013.

Göksel, A., Celia Kerslake. Turkish A Comprehensive Grammar, London: Routledge. 2005.

Hatam, G. A., Mehdi Qadernezhad, Abdollah Aghaie. The study of paintings of Amir Sharaf Khan Bidlisi's Sharafnameh, Negareh Journal, 2016, 11(38), 48-60. [in Persian] https://doi.org/10.22070/negareh.2016.359

Khaleghi Motlagh, J. The Fate of Persian Language, GOL-E RANJHAY-E KOHAN, Selected Papers about Ferdowsi's Shahnameh, Ali Dehbashi (ed.), 2018, 399-408, Tehran: Dr. Mahmud Afshar Publications. [in Persian]

Mohammadi, Z. and Feizi, K. An Analysis of Sharafkhan Badlisi's Approach to Historical Perspective and Historiography in Sharafnameh. Historical Perspective &Historiography, 2020,30(25), 269-295.
https://doi.org/10.22051/hph.2021.28380.1393 [in Persian]

Mohamadi, Y. and Parsa, S. A. Introducing the Sources of Persian Poems in Bidlisi's Sharafnameh. Journal of Kurdish Literature, 2022, 7(2), 109-133.
https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.26453657.1400.7.2.8.1 [in Persian]

Mo'in, M. Farhang-e Farsi, Vol. 2, Tehran: Amirkabir Publications. 1980.

Najafi, A. GHALAT NANEVISIM FARHANG-E DOSHVARIHAY-E ZABAN-E FARSI, 17th printing, Tehran: Iran University Press. 2012. [in Persian]

Oranski, I. M. Iranian Languages, translated into Persian by Ali Ashraf Sadeghi, Tehran: Sokhan Publication. 2007. [in Persian]

Pezeshk, M. Bedlisi, Sharaf Khan, The Centre for Iranian & Islamic Studies, The Centre for the Great Islamic Encyclopedia, 2020: https://B2n.ir/ue2135. [in Persian]

Rigi, A. An Introduction to Taftan's Folklore, M. A dissertation, Sabzevar: Hakim Sabzevari University. 2010. [in Persian]
Saeed, J. I. Semantics, second edition, Oxford: Blackwell Publishing. 2003.
Schmitt, R. Compendium Linguarum Iranicarum, Vol. 2, New Iranian Languages, Hasan Rezayi
Baghbidi (ed.), Arman Bakhtiari, Askar Bahrami, Hasan Rezayi Baghbidi, Negin Salehinia (translators), Tehran: Ghoghnus Publications. 2013. [in Persian]
Soltani, A. The Sharafnama of Bitlisi: manuscript copies, translations and appendixes, Presented to the International Conference on the Sharafnama in Berlin, 1-3 May, 1998: https://B2n.ir/xg5041.

روش استناد به این مقاله:
امینی رضا. بررسی متنی *شرف‌نامهٔ بدلیسی* در مقایسه با فارسی معیار امروز ایران، *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۱۴۰۵؛ ۱(۲۱): ۱۳۳-۱۵۶. DOI:10.22124/plid.2026.33732.1764

Copyright:
Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Zaban Farsi va Guyeshhay Irani (Persian Language and Iranian Dialects)*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (https://creativecommons.org /licenses/by-/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.